

Egia-ostea ziurgabetasun garaian

Irati Zubia Landa

Filosofian graduatua

Krisialdiak eta arrisku egoerak izaten dira sarri aro ezberdinak ezaugarritzeko mugarriak. XXI. mendea ere ez da gutxiago izan: aldaketa klimatikoa, globalizazioa, demografiaren krisialdia eta, noski, COVID-19aren krisialdia. 2020a, dudarik gabe, COVID-19aren urtea izango da etorkizunean. Halaber, bada beste termino bat XXI. mendeko fenomeno nagusien zerrendan pixkanaka tokia egiten ari dena.

Bada fenomeno edo egoera bat gero eta protagonismo handiagoa hartzen ari dena: egia-ostea. Zientziaren, komunikabideen, iritzi publikoaren eraketaren eta, orobat, demokraziaren inguruko eztabaidetan gero eta auzi zentralagoa da. Are, 2016an Oxford Hiztegiak «urteko hitz» izendatu zuen, iritzi publikoa eratzeko garaian gertaera objektiboek baino emozio eta uste pertsonalek eragin handiagoa duten egoerari erreferentzia egiteko (McIntyre 2018: 34). Gure garaia egia-ostearen aroa bada, hori ez da batere berri ona aipatu krisialdiei aurre egiteko.

Egia-ostearen muina egia-osteko interesik eza da, eta hori arriskutsua izan daiteke. Egia-osteak egia-osteko errespetu falta batekin baitu zerikusia, gezurrarekin baino (McIntyre 2015: 114). Egia-ostekin harremanetan jartzeko modu jakin bat seinalatu nahi dut, eta harreman hori egia-osteko axolagabetasunean,

hots, interesik ezean datza. Egia ezkutatzearen eta horri kasurik ez egitearen artean badago aldea. Bi jarrerren inplikazioak ere desberdinak dira, eta egia-ostearen aroan bigarren kasua deigarria da oso. Inplikazio horietako batzuek eragin zuzena dute gorago aipatu krisialdien kudeaketan.

Testu honetan defendatuko dut, batetik, egia-osteak zaildu egiten duela krisi horien kudeaketa eta, bestetik, ziurgabetasunaren presentzia gakoa dela horretarako. Zentzu horretan, egia-ostean nagusi diren dinamikak aztertu eta horiek ziurgabetasun egoeretan areagotu egiten direla erakutsiko dut.

Egia-ostea, joera irrazionalak eta ziurgabetasuna

Isuri kognitiboak

Egia-ostearen gakoetako bat zera da: egia parez pare dugunean ere, hari kasurik ez egitea. Joera horren atzean zer egon daitekeen ikertu ahala, arrazoietako bat, agian oinarritzkoena, gure irrazionaltasunari lotzen zaio: egiari ez diogu kasurik egiten, hain zuzen kostatzen egiten zaigulako bestela jokatzeari. Ez garelako uste bezain razionalak.

1970eko hamarkadaren inguruan Kahneman eta Tverskyk abiatutako ikerketa izan da baieztapen hori serioen aztertu duena. Horiek eginiko lanak modu sistematiko batean bildu zituen gure sistema kognitiboan bertan dauden akats eta funtzionamendu eskaseko kasuak. Erakutsi zuten gizakiok judioak egiten ditugunean bi prozesamendu sistema daudela:

- 1. sistema: intuizioa edo ohiko gogamena.
- 2. sistema: arrazoimena edo adi dagoen gogamena.

Eta honela definitu zituen biak:

1. sistemak azkar eta era automatikoan jokatzen du, esfortzu eta kontrol boluntario urriarekin.

2. sistema esfortzu kognitibo altuko jardueretan jarri ohi da abian, alegia, agentzialtasunarekin, esperientzia subjektiboarekin eta kontzentrazioarekin lotzen diren jardueretan. (Kahneman 2012 [2011]: 18; itzulpena nirea da)

Orobat, gure judizioak eskuratzeko prozesuak orokorrean hobeto ezkontzen dira lehen sistema automatikoaren deskribapenarekin. Horren adierazle dira 'isuri kognitibo' deritzenak: sistema kognitiboko akats sistematikoak, hots, gure garuneko prozesamendu sisteman txertaturik dauden joera irrazionalak.

Horien artean, fenomeno nagusietariko bat da 'disonantzia kognitiboa' deritzona. Antza, gure sinesmen, jarrera eta jokabideen arteko harmonia bilatzen dugu, eta, horiek desorekatzten direnean, ezinegon psikiko bat pairatzen dugu. Horren aurrean, gure autoestimua babestu ohi dugu, nolabait oker ez geundelako ustea babestuz erreakzionatzen dugu (Festinger 1957: 12). Horretarako baliatu ohi dugun mekanismo nagusia arrazonamendu motibatua da: gure hasierako tesia berresten duten argudio eta ebidentziei erreparatzeko joera. Horrek eraman gaitzake egia kasurik ez egitera, deseroso zaizkigun egiekin topo egiten dugunean, bereziki.

Badirudi, ziurgabetasuna jokoan sartzen denean, joera irrazional horiek areagotu egiten direla. Ziurgabetasun egoeretan, arriskuen¹ ebaluaketan modu nabarmenean ikusten da hori. Egoera horiek ebaluatzeko ditugun mekanismoak ikertzeko, hasiera batean teoria razionalistak proposatu ziren. «Esperotako utilitatearen teoria» (EUT laburdurak, ingelesez) da horietan ezagunena, eta defendatzen zuen ebaluazio horietan probabilitatearen eta kaltearen dimentsioen arteko kalkulu utilitario eta razionala egiten dugula, horrela gure kalkuluarekin esperotako utilitatea maximizatzeko asmoz (Schoemaker 1982: 529). Aitzitik, gerora ikerketek kolokan jarri dute hori, askotan arriskuak gutxieteko edo puzteko joera dugu eta. Hartzen dugun jarreraren arabera, pasibotasuna edo alarmismoa etor daitezke eta, ikuspuntu razional

Egia-ostearen gakoetako bat zera da: egia parez pare dugunean ere, hari kasurik ez egitea. Arrazoietako bat, agian oinarrizkoena, gure irrazionaltasunari lotzen zaio

batetik, ez bata ez bestea ez dira ongietorriak (Sunstein eta Zeckhauser 2011: 436).

Nagusiki, arriskuaren pertzepzioari dagokionean, irrazionaltasuna probabilitatearekin jarduteko dugun zailtasunetik dator. Oro har, 1. sistema ez da batere iaioa probabilitatearen estimazioak eta probabilitatearen bidezko kalkuluak egiten (Kahneman 2012 [2011]: 148). Hasteko, jendeak ziurgabetasun egoeretan erabakiak hartzean probabilitateari ematen dion pisua eta ondorioen dimentsioari emandakoa ez dira proportzionalak (Loewenstein eta Lerner 2003: 624). Bigarrenik, egoera horietan erabakiak hartzeko orduan izan ohi dugun jokabidea azaltzeko, EUTak esandakoaren aurka, aproposagoak dira probabilitatearen pisua neurtzeko funtzio ez-linealak (Edwards 1953, 1954; Kahneman 2012 [2011]; Quiggin 1982). Izan ere, ikusi zen beharrezkoa zela isuri kognitiboen eskutik datozen hainbat joera kontuan hartzea, besteak beste, emozioek hor duten papera. Askotan, probabilitateak baino, zirrarak gidatzen gaitu.

Horren erakusle da probabilitateari kasurik ez egiteko joera (*probability neglect* fenomeno ingelesez). Arrisku bat gertatzeko probabilitateak baino, ondorioek publikoarengan eragiten dituzten emozioek² dute erabakiak hartzeko orduan pisu gehien (Sunstein eta Zeckhauser 2011: 339). Emozioek gora egin ahala, kalkulu razionala lanbrotu egiten da (Loewenstein eta Lerner 2003: 636). Emozio horiek zenbat eta gogorragoak, biziagoak edo zirrargarriagoak izan, orduan eta handiagoa izaten da ekiteko joeraren bultzada, eta alarmismoaren arriskua etor daiteke³ (Sunstein eta Zeckhauser 2011: 440).

Kahnemanek ondorioztatzen du itxura guztien arabera gizakiok laguntzaren bat behar dugula erabaki onak hartzeko. Ziurgabetasun egoeretan, zeresanik ez. Haren aburuz, instituzio eta politika publikoetatik horretarako proiektuak bultzatzea irtenbide aproposa izan daiteke (Kahneman 2012 [2011]: 535). Alabaina, 'erabakiaren arkitekturan'⁴ eragingo duten neurriak hartzearen proposamena polemikoa da oso, baina hemen ez dut bide hori jorratuko. Hala ere, egia-osteak

badu zerikusia kontu horrekin. Erabakiaren arkitekturak erakusten baitu badaudela moduak isuri horiek areagotzeko edo gutxitzeko. Bide horretatik, egia-ostera nola heldu garen azaltzeko, hainbat autorek zera bilatu dute: isuri horiek areagotzeko faktore esanguratsurik ba ote dagoen gure garaian.

Isuri mediatikoak

XXI. mendeko erabakiaren arkitektura modu bizkorrean aldatu da azken urteetan. Horrek informazioarekin, adituekin eta *egiarekin* berarekin harremanetan egoteko modua aldatu du. Badirudi gure isuriak areagotzen dituen erabakiaren arkitektura dela egungoa.

Lehen aldaketa esanguratsua 'nahierako interakzioak' deritzenak areagotu ahala etorri da. Ikusi dugu sarritan gustuko informazioa bilatzeko joera dugula. Azken hamarkadetan informazio eskaintza eta eskaera modu nabarmenean areagotu dira. Horrela, gero eta handiagoa da *gustuko duguna* entzuteko aukera (McIntyre 2018: 90).

Halaber, informazioa aurkezteko formatuan ere aldaketa esanguratsuak egon dira. Horietako bat tertulia formatuaren gorakadarekin etorri da. 80ko hamarkadan sekulako arrakasta irabazi zuen Rush Limbaughen programa jotzen da formatu horren aitzindaritzat. Limbaughena ez zen albiste normal bat; oster, tertulia moduko bat zen. Eztabaida kritikoa sustatzea baino, programaren helburua komunitate sentimendu bat lotzea zen. Alegia, ados zegoen jendearen arteko talde sentimendu bat sustatzeak zuen garrantzia (Nichols 2017: 146). Horrela, nahierako interakzioak izateko aukerak gora egin zuen nabarmen. Menua zabala baitzen, bakoitzak aukera zezakeen zer zuen nahiago: informazioaren kaleidoskopia zabaldu zen (Foster Wallace 2005). Horrek ahalmen analgesikoa zuen disonantzia kognitiboa baretzeko eta, oro har, gainerako isuriak elikatzeko. Halaber, formatu berri horietan, albisteen eta iritzien arteko, informazioaren eta usteen arteko muga dagoeneko oso lausoa zen. Ondikoz,

objektibotasuna eta gisako balio epistemikoak itxuraldatzeko joerak azaldu ziren.

Egia-ostean objektibotasunaren ideia desitxuratu bat zabaldu da, eta paradoxikoa da ideia hori eztabaida publikoan txertatu arte gertatu den bilakaera. Tertulia programen izaera

Egia-ostean objektibotasunaren ideia desitxuratu bat zabaldu da, eta paradoxikoa da ideia hori eztabaida publikoan txertatu arte gertatu den bilakaera

partidista agerian geratu ahal, 'aurkako' bidearen ekimena bere gain hartu zuten hedabideak etorri ziren. 'Aurkako' diot, komatxo artean, horien estrategia objektibotasunaren izenean edozein eztabaidatan egon zitezkeen ikuspuntu kontrajarriei denbora tarte bertsuak eskaintzea izan zelako (McIntyre 2018: 97). Emai-

tzak, informazio zorrotza baino, «baliokidetasun faltsuak» sorrarazi zituen, baita benetan kontrobertsia sinesgarririk ez zegoen kasuetan ere (*ibid.*: 101). «Baliokidetasun» horrek errealitatea desitxuratzeko aukera eman zien askori. Adibidez, 50eko hamarkadatik ia mende amaieraraino iraun zuen tabakoaren estrategia ospetsuak –zientziatik zetozen eta tabakoaren eta minbiziaren arteko harremana agerian uzten zuten ahotsak deslegitimatuzko– balantza orekatuaren bidea hartu zuen (Oreskes eta Conway 2018 [2010]: 36-41).⁵

Azkenik, hedabideen bilakaeran aipatzeko moduko mugarri garrantzitsu bat Internet eta sare sozialen sorrera da. Horien eskutik, aldaketak ez dira 'bozgorailu' formatuan soilik etorri. Hau da, afera ez da, besterik gabe, informazioa azkarragoa eta handi-zabalagoa izatea. Aldiz, aldaketa informazio antolaketari dagokio. Azpimarragarriena zera da: identitateek gero eta pisu gehiago irabazi izana eta egitura bertikaleko egituratik egitura horizontalera pasa izana (Törnberg 2018: 2).

Badirudi, lehenengo begiratu batean, sare sozialei so eginik betetzen direla isuri kognitiboak erakusten dituen joerak. Hor eragin nabarmena dute sareetako algoritmoek. Horiexek

izugarri ondo detektatzen dituzte gure gustu pertsonalak; al-diz, itsu dira edukiaren egia-balioari dagokionez (D’Ancona 2019 [2017]: 72). Horrela, «banaketa homofilikoa» deritzona gertatzen da, hots, gure pentsaeraren parekoa duten horiekin elkartzeko joera (*ibid.*: 68).

Banaketa homofilikoan sakondu ahala, sarean oso ohikoa den fenomeno bat ikus daiteke: ‘erresonantzia kutxa’ fenomeno (echo chambers, ingelesez). Erresonantzia kutxak antzeko iritzia duten erabiltzaileen multzoak osaturiko habiak dira, eta bi ezaugarri dituzte: kontaktuaren polarizazioa (*network polarization*, ingelesez) eta iritziaren polarizazioa (*opinion polarization*, ingelesez). Alegia, kideek iritzi bertsua partekatu ohi dute eta beste taldeekiko kontaktua urria da (Törnberg 2018: 3).⁶

Badirudi, sareko desinformazioaren hedapena azaltzeko, informazio edukia bera baino, erresonantzia kutxen ezaugarri biok direla erantzule nagusiak. Alegia, informazioaren edukiak baino, informazioa antolatzen den moduaren arabera zabaldu ohi dira berriak. Horregatik esaten da biraltasuna eta sinesgarritasuna propietate emergenteak direla eta ezin direla informazioaren edukira erreduzitu. Are, esanguratsua da oso nola ez den beharrezkoa erresonantzia kutxako indibiduoak zabaltzen ari diren narratibak sinestea (Törnberg 2018: 6). Edukiak eta edukiaren egia-balioak baino, identitateak, lagunen arteko loturek, taldearen dimentsioak eta bestelako faktoreek dute pisua. Sareko antolakuntzaren eskutik eskuratzen du berri batek hedapen gaitasuna.

Eta informazioa sarean erresonantzia kutxetan antolatzen da. Erresonantzia eta talde horien dimentsioak baldintzatzen du gai batzuen biraltasuna. Hori horrela, erresonantzia kutxa txikienak edo sendotasun gutxiago duten talde identitateak bazterrean gelditzeko arriskua dago. Informazio habiak dira, non gustuko dugun informazioa gustuko dugun horien eskutik lortzeko aukera izaten dugun. Horrek desatsegin zaizkigun egia ugari bazterrean uztea ekar dezake (McIntyre 2020: 27).

Isuri mediatikoei dagokienez ere, ziurgabetasun egoeretan horien eragina ere areagotu egin ohi da. Horren erakusle da, esate baterako, hedabideek eskuragarritasunaren eta afektua-ren heuristikaren duten eragina (Slovic *et al.* 1981: 498-502). Heuristika biok presente daude jendeak gai ezberdinen arriskuak ebaluatzen dituen unean. Biak elkarrekin lotuta daude: arrisku baten adibide gehiago etorri burura eta adibide horiekiko lotura emozionala handiagoa bada, gogorragoak irudituko zaizkigu (Kahneman 2012 [2011]: 186).

Ikusi dugu, ziurgabetasun egoeretan, arriskuak ebaluatzeko moduak eragina duela gure jokabidean. Pertzepzioaren eta ekintzaren arteko lotura kontuan izanik, Kuran eta Sunsteinek (2007 [1999]: 711) isuri horrek politikan eta esparru publikoan eragiten duen modua izendatzeko termino bat asmatu zuten: «eskuragarritasunaren ur-jauzia». Eskuragarritasunaren ur-jauziak komunikabideek iritzi publikoa moldekatzean egiten duten lanaren ondorioetako bat adierazten du: auzi baten arriskuen kontzientzia distortsionatu egin daiteke komunikabideek eskaintzen dioten estalduraren arabera (Kahneman 2012 [2011]: 191).

Hori horrela, eskuragarritasunaren ur-jauziak definitzen ditu sarritan agendako lehentasunak, sarean eta hedabideetan duten estalduraren arabera. Etikoki eta politikoki garrantzi handia duten hainbat gai, beraz, heuristika horren eskuetan distortsionaturik gera daitezke. Ur-jauzi horiek, gainera, ez dira beti kasualitatez sortzen. Duten boterea ikusita, gerta daiteke «eskuragarritasunaren merkatua» sortzea eta gizarte-ko indar eta aktore ezberdinek merkatu horretan lehiatzeko joera izatea (Kuran eta Sunstein 2007 [1999]: 713).

Egiarekiko interesik eza eta hitzontzikeria

Isuri kognitibo eta mediatikoen eskutik, egia-ostera heltzeko pista batzuk lor daitezke. Uler dezakegu zergatik gelditzen diren egia batzuk bazterrean. Hala ere, kontuan izan behar dugu hori ez dela gertatzen soilik gezur eta desinformazioa

dela medio. Egia-ostean posible da gezur eta ezjakintasunetik harago zerbait esatea, eta esango dut. Egia-ostearen muinean egiarekiko interesik eza, hots, axolagabetasuna dago, eta ez dirudi hori ezjakin eta gezurtiaren ezaugarri nagusizat jo daitekeenik. Aitzitik, axolagabetasuna irudikatzen aproposa den figura bat baldin badago, hori *hitzontzia* da.

Hitzontzikeria nozioa Harry J. Frankfurtek (2005) ekarri zuen eztabaida filosofikoaren erdigunera. Geroztik, orain ere gori-gori dagoen eztabaida piztu da hitzontziaren figuraren inguruan, ez baitago argi zein den hitzontzia definitzeko biderik egokiena (Meibauer 2016: 61).⁷ Dena den, Frankfurtek hasieratik onartu zuen ez zegoela eskura hain ohikoa zen fenomeno horren definiziorik, eta are gutxiago teoriarik (Frankfurt 2005: 1). Hala ere, ahalegindu zen nozioa argitzen, eta, haren aburuz, hitzontzikeriaren ezaugarri nagusia egiarekiko interesik eza da. Hitzontziari bost axola esaten duena egiazkoa edo faltsua den. Egiarekiko eta gauzen izaerarekiko indiferentzia hori da haren ezaugarri bereizgarria (*ibid.*: 33).

Hain zuzen ere, egiarekiko axolagabetasun hori da hitzontziaren eta gezurtiaren arteko desberdintasun nagusia, baita hitzontziaren eta ezjakinaren artekoa ere. Frankfurtek egiazalea eta gezurtia partida berean jokatzen ari direla iradokitzen du, eta egiaren kontzeptua eta balio epistemikoak dira partida horretako joko erregelak markatzen dituztenak. Biek ezagutu eta onartu behar dituzte joko erregela horiek. Gezurtiak arau batzuk hausten ditu, baina, gezur fin bat eraiki nahi badu, ezinbestekoa du aurretik egiazalearen jokoan jokatzea, ondoren iruzurra eraikitzeko. Ezjakinari dagokionez, hori ere partida berean dago, baina jokalaria trakets bat litzateke, egiazaleen taldean egon nahi baina lortzen ez duena (*ibid.*: 51-52). Hitzontziak, ordea, partida horretako arauetatik kanpo jokatzen du.

Hitzontziaren beste ezaugarri bat zera da: toleranteagoak izan ohi gara hitzontziekin gezurtiekin baino (*ibid.*: 62). Hain zuzen, hori izan daiteke, kasu batzuetan, gezurrarena baino, hitzontzikeriaren bidea aukeratzeko arrazoi bat. Frankfurtek sumatu zuen hitzontziak zerbaitez libratu nahi

duela (*ibid.*: 33).⁸ Ez da harritzekoa, beraz, testuinguru jakin batean egia izkin egiteko, gezurraren estrategia baino, hitzontziaren aldeko hautua egiteko tentaldia.

Egia-ostearen arriskuak politikan

Arendten gogoetak

Gezurtia bezain arriskutsua da hitzontzia, nahiz eta ez dirudien hasiera batean horren oldarkorra. Hori hala bada, egia-ostean manipulaziorako estrategia berri batekin egingo genuke topo. Egia kasu gutxi egitea engainurako gakoa izan daiteke kasu horretan.

Intuzio horrek egin zion ziztada urte batzuk atzera Hannah Arendti, eta egiaren eta boterearen arteko harremanaren inguruko gogoeta interesgarri batzuk aurkeztu zituen. Arendtek politikaren eta egiaren arteko harremana tentsiozko harremana dela esan zuen (Arendt 2017 [1967]: 37). Politikariari (batez ere bere boterea inposatu nahi duenean) bere aldeko errealitate bat hobetsiko duen gizarte bat komeni zaio. Helburu horri begira, egiak beti jarriko dio oztoporen bat. Horregatik, ohikoa da deseroso zaion egia hori ezkutatzeko tentaldia (*ibid.*: 72). Horregatik jo ohi da gezurra politikari iaio baten abilezia preziatutzat.

Alabaina, gezurraren premiarik gabe, egia kasurik egitea ere izan daiteke horri izkin egiteko bide eraginkorra. Modernitatean politikako iruzurrak bide horretatik doazela dio Arendtek. Estrategia berria egiak iritzien erresumara ekartzean datza (*ibid.*: 33). Egiaren eta iritzien erresumak ezberdinak dira, baina bien arteko muga gero eta lausoagoa da, eta hori arazo bat da. Bigarrenak askoz askatasun gehiago eskaintzen du. Iruzurtiak, bere gezurra inposatzeko botererik ez duenean, askoz errazago egiten du aurrera bere judizioa, egia gisa baino, iritzi moduan salduz gero; are, aukera balu, hori egiteko eskubidea duela jar lezake aitzakia gisa (*ibid.*: 55). Izan ere, iritzien erresuman, egiaren izaera despotikotik ihes egin daiteke. Hori badago nolabaiteko sintonian Frankfurten hitzontziarekin.

Finean, Arendtek erakusten digu egiaren eta politikaren arteko gudu klasikoak maila bat gora egin duela: dagoeneko ez dira gezur puntualak esaten, eta iruzurra ez datza egitateak ezkutatzeko trikimailu sekretuetan (*ibid.*: 62), baizik eta iritzien eta ezagutzaren arteko marra lausotzean. Gainera, gezur politiko modernoek sekulako dimentsioak hartzen dituzte eta manipulazio masibo baterako tresneria ikaragarria egon daiteke martxan: instituzio politikoak, administrazioa, komunikabideak edo historiaren manipulazioa (Arendt 1967 [2017]: 62) eta, egungo gizartean, Interneteko mundua eta sare sozialak.

Terminoak bera aipatu gabe, egia-ostearen argazki bikaina. Horren aurrean, badugu zertaz kezkatu. Batez ere, gorago aipatu krisialdian. Krisialdi horietako egia deseroso askori izkin egiteko estrategiak ikusten dira egia-ostean eta, kasu askotan, ziurgabetasuna izan ohi da horiei ezikusiarrena egiteko aitzakia.

Latourren kezka

Kezkatuta agertu den ahots bat Bruno Latourrena (2018 [2017]) da. Latour kezkatzen da aldaketa klimatikoaz mintzo denean, bereziki horren aurrean ikusten duen erantzunarekin. Aldaketa klimatikoaren mehatxua, dakartzan arrisku eta erronkak errealak dira, badago ebidentzia eskerga hori erakusten duena. Ondikoz, Latourren arabera «planetak hitz egin du» eta agerian utzi orain artean ortzimugan izan dugun etorkizuna ez dela jasangarria (*ibid.*: 12). Planeta mintzatu da, egia ate-joka dugu eta oso deserosoa da. Erantzuna, ordea, egia hori eta autoritate horiek gutxiestea da (*ibid.*: 27).

Gakoa, hor, ez da soilik zientziazatik datozen ahots horiek

Gezurtia bezain arriskutsua da hitzontzia, nahiz eta ez dirudien hasiera batean horren oldarkorra. Hori hala bada, egia-ostean manipulaziorako estrategia berri batekin egingo genuke topo

deslegitimatzen dituztela. Aldiz, estrategia harago doa: egia-
ren izenean hitz egiteko aukera bera uxatzen dute sarri, edo
aukera hori politikaren esparrutik kanporatzen dute behintzat.
Horrek Frankfurten hitzontziaren zein Arendten estrategia
berriaren oihartzuna du. Egiazko enuntziatuen eta enuntziatu
faltsuen artean bereizketak egiteko aukera gutxiesten dugu-
nean, Frankfurtek bi aukera ditugula dio: lehena, egiazko ezer
edo faltsua den ezer esateko aukerari uko egitea, hots, isilik
gelditzea; bigarrena, hitz egiten jarraitzea, baina hitz-jario ho-
ri hitzontzikeria izatea (Frankfurt 2005: 72). Ez dirudi «elite
ilunek» isiltasunaren aldeko hautua egin dutenik. Hitz-jario
hori hitzontzikeria besterik ezin da izan, beraz.

Egia deserosoak eta ziurgabetasuna ekuazio berean

Egia deserosoen inguruan ohar interesgarriak egin dituen
autore bat Ulrich Beck (1998 [1986]) da. Beckek dio moder-
nitate berantiarreko arriskuek, aldaketa klimatikoaren kasu,
historian zehar izan diren gainerako arriskuen aldean badu-
tela berezitasun bat: ez datoz kanpotik, aberastasuna pro-
duzitzen duten sistema horiexek produzitzen dituzte (*ibid.*:
25). Gainera, arrisku globalak dira, ez pertsonalak. Halaber,
arrisku horiexek kasu gehienetan ez dute atzera-bueltarik
izaten eta kalte sistematikoak eragiten dituzte. Horrez gain,
arrisku horien aitortzak kontraesanak sortzen ditu produkzio
sistemen defentsan: ez dira beti bateragarri izaten arrisku ho-
rien existentzia mahai gainean jartzea eta produkzio sistema
horien aberastasun eta interesen defentsa (*ibid.*: 29).

«Lurrak hitz egin ahala» agerian gelditzen diren arriskuak
sistemak ondo funtzionatzen duen neurrian produzitzen di-
ren arriskuak dira, eta, beraz, sistemak 'normal' funtzionatu
bitartean jarraituko dute edo areagotuko dira. Neurri gogor
eta deserosoak behar dira horiei aurre egiteko. Konfinamen-
du bat planteatzen dugunean edota produkzio eta ustiaketa
sistemak aldatzeko beharra azpimarratzen denean, halako
neurriez ari gara. Halaber, egia horiek deseroso suertatzen

dira baita jende xumearentzat (eta ez hain xumearentzat) ere. Hiritarren oniritzia eta konplizitatea dute askotan neurri gogor horiek atzeratzen dituztenek edota egia deseroso horiei entzungor egin nahi dietenek.

Horixe ikusten du Latourrek: neurriak hartu ordez, ezer pasako ez balitz bezala egin ohi dugu, arazorik egotekotan bere kabuz konponduko balitz bezala (Latour 2018 [2017]: 14). Finean, desarautzea eta neurriak hartzea atzeratzea. Inor ez dago prest sistema geldiarazteko. Latourrek Titanic itsasontziko eszena ekartzen du gogora: itsasontzia hondoratzen ari da, baina musikariek jotzen jarraitzen dute (*ibid.*: 29).

Koktel arriskutsu horretan, ziurgabetasunaren osagaia ere sartzen da. Hitzontzi horien diskurtsoetan ohikoa izaten da ziurgabetasunari erreferentzia egitea, egia horien eta horiek mahaigaineratzen dituen zientziaren autoritatea gutxieteko. Anthony Giddensek (2002 [1999]) ere arrisku moten inguruko ohar interesgarriak egiten ditu. Horietako bat *kanpoko arriskuen* eta *arrisku manufakturatuen* bereizketa⁹ da (*ibid.*: 26). Bigarren horiek oso gertu daude Becken arrisku noziotik.

Giddensen arabera, horiexek sarri ziurgabetasunari loturik aurkeztu ohi zaizkigu (*ibid.*: 29). Ziurgabetasunaren faktorea txertatzen dugunean, arrisku horien kudeaketa politikoa alarmismoaren eta ezer ez egitearen balantzan gelditzen da (*ibid.*: 31). Batetik, politikatik arrisku horiek serio hartuko balira, horrek neurriak hartzea eta neurri horiek publikoki justifikatzera bultzatuko gintuzke. Ordea, azken buruan arrisku horiek ez balira uste bezain gogorrak, neurri horiek hartu dituen politikaria alarmistatzat joko litzateke. Bestetik, ziurtasun osoz determinatu ezin diren arrisku horien kasuan, politikariek, alarmismotik ihesi, neurri gogorrak hartzea saihestu lezakete.¹⁰ Era berean, jarrera hori Latourrek deskribaturiko jarrera axolagabearen parekotzat joko litzateke arriskua azkenean uste baino larriagoa suertatuz gero (Giddens 2002 [1999]: 31).

Krisi baten kudeaketan ekuazioan ziurgabetasuna sartzen denean, balantza delikatu horrekin egiten dugu topo.

Balantza saihestezina da, baina terreno aproposa da alde jakin batean pisua jarri nahi duenarentzat. Uste dut hori dela egia-osteko aktore batzuen kasua. Izan ere, nahiz eta ziurgabetasuna zientziaren parte izan, aspektu horri begira jarrita ez da zaila zientzia bera gutxieste¹¹. Ziurgabetasuna egia mespretxatzeko aitzakia eraginkorra izan daiteke.

Ondorioak

Egia-ostearen aroa aztertu ahala, ondoriozta daiteke egia-ostea egia krisian dagoen garai bat dela. Esan bezala, ez bereziki egia ezkutatzen delako edo egiaren bilaketa jardun zaila delako. Haatik, parez pare dugunean ere kasurik egiten ez diogulako. Horrek baditu inplikazio ugari.

Nahiz eta *egia* kontzeptu ilun eta misteriozua iruditu da-kigukeen, definitzen eta zedarritzen zaila, filosofian ez ezik

Egia-ostea egia krisian dagoen garai bat da.

Ez bereziki egia ezkutatzen delako edo egiaren bilaketa jardun zaila delako. Haatik, parez pare dugunean ere kasurik egiten ez diogulako

gure egunerokotasunean kontzeptu zentrala da, beharrezkoa. Krisialdi horietan ikusi dugu egiarekin elkarrizketa bat egiteko beharra. Besteak beste, egoera horietan egia deseroso ugarirekin topo egin dugulako. Musukoa janztea, etxean konfinatu beharra, birziklatzea bera edota mugatuak diren aberastasun eta lehengaiak banatzea, denak dira eginbehar deserosoak. Egiak atea jo ahala, hainbat arriskuz ohartaraz-

ten gaitu eta horrek ataka estuan jarri ohi gaitu. Gainera, ziurgabetasunaren faktoreaz bustirik etortzen da maiz.

Ziurgabetasunaren faktoreak krisialdi horiek busti ahala, egiaren premia areagotzen da, baina baita harekiko harremana zaildu ere. Horregatik, ziurgabetasunaz blaitutako krisi horiei aurre egiteko, egia-ostearen inguruko azterketa

beharrezkoa dela ondorioztatzen dut. Egiarekiko axolagabetasuna dela medio, egiaren ahalmena galdu dugu, besteak beste duen ahalmen salatzailea. Galera handia da hori.

Azkenik, iruditzen zait, nahiz eta testu honetan zientziaren presentzia pisuzkoa izan den, hemen idatzitakotik ateratzen diren ondorio batzuk zientziatik harago dauden esparruetara eramán daitezkeela.

Auzi sozial ugáritan daude deserosoak diren egiak. Pertsonalki, feminismoak erakutsi izan dit niri egia deseroso ugari nola mespretxatzen diren, hainbat aurpegi dituen biolentzia erabiliz. Aitortu behar dut: neska, gazte eta filosofoon buruhauste ohikoa da gure ahots goxoa *serio* hartzeko aldarria. Orobat, borroka sozial gehienak egia deserosoz blai daude. Gizonezkoentzat deserosoak dira feminismoaren zenbait aldarri, zuriontzat borroka arrazialarenak, europarrontzat Mediterraneotik datozen etorkinen errealitatea... Orobat, goikoarentzat beti dira deseroso azpitik datozen aldarriak, eta errealitate horiek ziurgabetasunaren eskutik mespretxatzea estrategia eraginkorra izan ohi da.¹²

Serio hartzen ez dena nekez bilakatzen da aldaketa sozialerako motor. Egia-ostean, non egiarekiko interesik eza orokorra den, gero eta zailagoa izango da orain artean txikitzat hartu diren ahots eta errealitate horiek serio har daitezen. 🌱

Oharrak

1. Hemen 'arrisku' terminoa ingelesezko 'risk' terminoaren itzulpen gisa erabili dut.
2. Komeni da argitzea emozioek arrazoiketan eta erabakiak hartzeko prozesuetan duten eragina hemen aurkezten dudana baino zabalagoa eta konplexuagoa dela. Ziurgabetasun egoeretan baliatu ohi ditugun mekanismo kognitiboetan luze ikertu da emozioek duten eragina. Ikerketa horien bidetik, teoria razionalistenek, EUTak adibidez, gero eta pisu gehiago galdu eta emozioen papera azpimarratzen duten teoriak areagotu dira (Debarati *et al.* 2013: 37). Ikusi da emozioek modu askotan eragin dezaketela gure erabakiak hartzeko prozesuetan, eta hori ez dela beti modu negatibo batean. Hala ere, esku artean dudan auzia aztertzeke ez dut gai horretan sakonduko, nahiz eta irakurleak bibliografia atalean izango duen informazioa eskuratzeko iturrien berri.
3. Sunstein eta Zeckhauserren lanak oso ongi erakusten du alarmismoaren atzean egon daitekeena. Ordea, alarmismoa ez da ziurgabetasun egoeretan dagoen faktore arriskutsu bakarra. Batez ere, ziurgabetasun egoeren kudeaketa politikoa eta horrek egia-ostearekin duen harremana aztertzen denean, kontrako jarrera, alegia, pasibotasuna edo ezer ez egitearen joera ere arriskutsua dela erakutsiko dut.
4. 'Erabakiaren arkitektura' deritzo erabaki bat hartzen dugunean edo judizio bat egiten dugunean informazioa aurkezten duen formatuari. Antza, informazioa aurkezten duen formatuak eragina du gure isuriak areagotzen edo gutxitzen (Sunstein eta Thaler 2008).
5. Nire Gradu Amaierako Lanean (Zubia 2019), 'tabakoaren estrategia' deritzona aurkeztu nuen (Oreskes eta Conway 2018 [2010]). Zalantza-merkantilizazioa eta tabakoaren industriak eraman zuen estrategia oso adibide aproposak dira hori ulertzeko. Ez dut hemen sartu, baina irakurleari gomendatzeko moduko testua da Oreskes eta Conwayrena.
6. Erresonantzia kutxen fenomenoak eta, orobat, talde identitateak eta horren dimentsioak informazioaren hedapenean eta usteen eraketan duen (edo 'duten') eraginak berretsi egiten du psikologia kognitibotik askotan aztertu den fenomenoak: talde presioaren eragina gure usteak konfiguratzerakoan. Solomon Aschek (1955: 31-35) ondo azaltzen du hori.
7. Esaterako, autore ugari zalantza jarri dute Frankfurt hitzontziaren ezaugarri nagusia, hots, egiarekiko interesik eza (Cohen 2002, Kimbrough 2006, Carson 2010, Stokke eta Fallis 2017, Fallis 2015).
8. 'Zerbaitez libratu' hori zertan datzan erakusteko, *Dirty Story* (1967) eleberriko Abdel Simpson pertsonaiaren aitak semeari ematen dion aholkua ekartzen du gogora: «ez ezazu gezurrik esan hitzontzikeria-ekin aurrera aise egiteko aukera izanez gero» (Ambler 1967: 25).

9. Kanpoko arriskuak kanpotik datozenak dira, itxuraz saihestezinak eta giza jarduerarekiko independentea den iturri bat dutenak, adibidez, lurrikara bat. Aldiz, bigarrenak ekoiztako arriskuak dira, besteak beste, industrializazioaren, garapen eta ekoizpen teknologikoaren eta naturaren ustiaketaren ondorio direnak.
10. Alarmismoaren eta ez ekitearen balantza bat dator arrisku eta ziurgabetasun egoeretan aurkeztu ohi ditugun mekanismo kognitiboekin. Ikusi dugun moduan, arriskuak ebaluatzen ditugun moduaren arabera, gure jokabidea ekitera edo ez ekitera bideratuko dugu. Horrek politikan duen eragina ere seinlatu zuten, Giddensekin sintonian (Sunstein eta Zeckhauser 2011: 436).
11. Heather Douglasek gisa honetara funtzionatzen duten negazionismoak aztertu zituen. Horieta batzuen eragiketa zera da: aldaketa klimatikoaren inguruko ziurtasun nahikorik ez dugunez, ez dago hori defendatzen dutenei kasu egiteko aparteko arrazoirik. Esanguratsuen da Douglasen ustez (2006: 215-216) diskurtso horiek hitzontzikeria kasuak direla.
12. Bide horretatik, Miranda Frickerren (2017 [2007]) injustizia epistemikoen nozioa egia-ostearen talaiatik aztertzea interesgarria izango litzateke; baita nire kide den Unai Bayonek (2019) horren inguruan egin duen lana ere. Bayonek injustizia epistemikoak pobrezia ikuspuntutik aztertu zituen, eta modu agerikoan azaldu zituen horien atzean zeuden egitura sozialen dinamikak. Halaber, horiei aurre egiteko neurriek ere egitura aldaketak ekarri behar dituztela azalera-tu zuen esplizituki, eta horrek guztiak modu agerikoagoan uzten du zein deseroso suertatzen diren testigantza horiek.

Bibliografia

- Ambler, Eric (1967): *Dirty Story*, Londres, The Bodley Head.
- Arendt, Hannah (2017 [1967]): 'Verdad y política', in *Verdad y mentira en la política*, Bartzelona, Página Indómita, 11-80.
- (2017 [1972]): 'La mentira en política', in *Verdad y mentira en la política*, Bartzelona, Página Indómita, 81-142.
- Asch, Solomon (1955): 'Opinions and Social Pressure', *Scientific American* 193(5): 31-35.
- Bayon, Unai (2019): 'Pobrezia, giza ahalmenak eta injustizia epistemikoak? Filosofiako Gradu Amaierako Lana. UPV/EHUko Hezkuntza, Filosofia eta Antropologia Fakultatea.
- Beck, Ulrich (1998 [1986]): *La sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad*, Bartzelona, Paidós.

- Carson, Thomas L. (2010): *Lying and Deception*, Oxford, Oxford University Press.
- Cohen, Gerald A. (2002): 'Deeper into Bullshit', in S. Buss eta L. Overton (argk.): *The Contours of Agency. Essays on Themes from Harry Frankfurt*, Cambridge, MIT Press, 321-339.
- D'Ancona, Mathew (2019 [2017]): *Posverdad, la nueva guerra contra la verdad y cómo combatirla*, Madril, Alianza.
- Debarati, Bandyopadhyay; Chandrasekhar, Pammi; Narayanan, Srinivasan (2013): 'Role of Affect in Decision Making', *Progress in Brain Research* 202, 37-53.
- Douglas, Heather (2006): 'Bullshit at the Interface of Science and Policy: Global Warming, Toxic Substances, and Other Pesky Problems', in Hardscastle eta Reisch 2006, 99-113.
- Edwards, Ward (1953): 'Experiments on Economic Decision Making in Gambling Situations', *Econometrica* 21, 349-350.
- (1954): 'The Theory of Decision Making', *Psychological Bulletin* 51(4), 380-417.
- Fallis, Don (2015): 'Frankfurt Was't Bullshitting!', *Southwest Philosophical Studies* (<https://ssrn.com/abstract=2462769>).
- Festinger, Leon (1957): *A Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford, Stanford University Press.
- Foster Wallace, David (2005): 'Host: Deep into the Mercenary World of Take-No-Prisoners Political Talk Radio', *The Atlantic*, 2005eko apirila (www.theatlantic.com/magazine/archive/2005/04/host/303812; eskuratzeko eguna: 2020-08-13).
- Frankfurt, Harry J. (2005): *On Bullshit*, New Jersey, Princeton University Press.
- Ghasemiesfeh, G.; Ebrahimi, R.; Gao, J. (2013): 'Complex Contagion and the Weakness of Long Ties in Social Networks: Revisited', in Association for Computing Machinery: *Proceedings of the Fourteenth ACM Conference on Electronic Commerce*, Association for Computing Machinery, 507-524.
- Fricker, Miranda (2017 [2007]): *Injusticia epistémica*, Bartzelona, Herder.
- Giddens, Anthony (2002 [1999]): 'Risk', in *Runaway World. How Globalisation is Reshaping Our Lives*, New York, Routledge.
- Hardscastle, Gary L.; Reisch, George (argk.) (2006): *Bullshit and Philosophy. Guaranteed to Get Perfect Results Every Time*, Chicago, Open Court Publishing.
- Kahneman, Daniel (2012 [2011]): *Pensar rápido, pensar despacio*, Bartzelona, Debate.
- Kimbrough, Scott (2006): 'On Letting It Slide', in Hardscastle eta Reisch 2006, 3-18.

- Kuran, Timur; Sunstein, Cass R. (2007 [1999]): 'Availability Cascades and Risk Regulation', *Stanford Law Review* 51(4), 683-768.
- Latour, Bruno (2018 [2017]): *Dónde aterrizar. Cómo orientarse en política*, Madril, Taurus.
- Loewenstein, George; Lerner, Jennifer S. (2003): 'The Role of Affect in Decision Making', in R. Davidson, H. Goldsmith eta K. Scherer (argk.): *Handbook of Affective Science*, Oxford, Oxford University Press, 619-642.
- McIntyre, Lee (2015): *Respecting Truth. Willful Ignorance on the Internet Age*, New York, Routledge.
- (2018): *Posverdad*, Madril, Cátedra.
- (2020): *La actitud científica. Una defensa de la ciencia frente a la negación, el fraude y la pseudociencia*, Madril, Cátedra.
- Meibauer, Jörg (2016): 'Aspects of a Theory of Bullshit', *Pragmatics & Cognition* 23(1), 68-91.
- Nichols, Tom (2017): *The Death of Expertise. The Campaign against Established Knowledge and Why It Matters*, Oxford, Oxford University Press.
- Oreskes, Naomi; Conway, Erik (2018 [2010]): *Mercaderes de la duda. Cómo un puñado de científicos ocultaron la verdad acerca del cambio climático*, Madril, Capitán Swing.
- Quiggin, John (1982): 'A Theory of Anticipated Utility», *Journal of Economic Behaviour and Organization* 3(4), 323-343.
- Schoemaker, Paul (1982): 'The Expected Utility Model: Its Variants, Purposes, Evidence and Limitations', *Journal of Economic Literature* 20, 529-563.
- Slovic, Paul; Fischhoff, Baruch; Lichtenstein, Sarah (1981): 'Perceived Risk: Psychological Factors and Social Implications', *The Royal Society* 376(1764): 17-34.
- Stokke, Andreas (2019): 'Bullshitting', in J. Meibauer (arg.): *The Oxford Handbook of Lying*, Oxford, Oxford University Press, 264-276.
- Stokke, Andreas; Fallis, Don (2017): 'Bullshitting, Lying and Indifference toward Truth', *Ergo* 4(10), 277-309.
- Sunstein, Cass R.; Thaler, Richard (2008): *Nudge. Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*, Londres, Yale University Press.
- Sunstein, Cass R.; Zeckhauser, Richard (2011): 'Overreaction to Fearful Risks', *Environmental and Resource Economics* 48, 435-449.
- Törnberg, P. (2018): 'Echo chambers and viral misinformation: Modeling fake news as complex contagion', *PLoS ONE* 13(9).
- Zubia, Irati (2019): 'Egia-ostea eta honen arriskuak'. Filosofiko Gradu Amaierako Lana. UPV/EHUko Hezkuntza, Filosofia eta Antropologia Fakultatea.